

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧИШИНІЙ Аллі Анатоліївні

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КОВАЛЕНКО Наталії Дмитрівни

на дисертаційну роботу «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у
сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя»

ЖУРЕНКО Яни Василівни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Гендерні стереотипи є надзвичайно важливою та невід'ємною ознакою щоденного мислення, взаємодії та самоусвідомлення індивідів. Водночас, будучи усталеними уявленнями людства про певні явища та процеси дійсності, вони є необхідною складовою та базовим елементом соціалізації, оскільки за умови стереотипного мислення соціальні суб'єкти були б змушені заново досліджувати всі суспільні явища, що майже неможливо в новому інформаційному суспільстві.

У будь-якій культурі є гендерні стереотипи, які підтверджують те, що у світі існує вже традиційний, усталений та стійкий погляд на гендерні ролі в соціумі. І хоча сучасні соціальні стандарти, цінності та норми стають усе більш гнучкими, гендерні стереотипи залишаються важливою їх характеристикою через те, що в основному повторюють стереотипи минулого.

Упродовж останніх років спостерігаємо стрімкий розвиток досліджень у контексті гендерної проблематики. Посилення уваги дослідників до творчості жінок обумовлено активізацією ідей фемінізму і розвитком нових. У дослідженнях науковці обґрунтовують різне сприйняття світу чоловіком і жінкою, вивчають особливості їхнього буття, досвіду та ментальності, що відображено в художніх текстах. Зауважимо, що теорії гендеру в художній

літературі, зокрема в художніх текстах ХХІ ст., є загальними, що й зумовлює актуальність дисертаційної роботи Яни Василівни Журенко.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. У дисертації, яку розглядаємо, актуальним і безсумнівним є вибір джерел інформації для виконання визначених проблем і сформульованих завдань, зокрема: дослідити філософсько-психологічні та лінгвостилістичні аспекти гендерних студій; описати метамову гендерних досліджень; розробити типологію ситуацій оцінки з урахуванням гендерних параметрів; проаналізувати низку художніх текстів початку ХХІ ст. з метою відбору мовних засобів, які ілюструють гендерні стереотипи; уточнити особливості чоловічого та жіночого мовлення в художньому дискурсі; виявити використання гендерних стереотипів для організації висловлювання/дискурсу/тексту, зверненого до адресата різної статі/гендера.

Матеріалом дисертації слугували художні тексти початку ХХІ ст. Оксани Забужко, Ірени Карпи, Юрія Андруховича, Софії Андрухович, Люко Дашвар, Сергія Жадана, Ігоря Мисяка, Галини Вдовиченко, Юрія Винничука, Тамари Горіха Зерня, Наталки Доляк, Володимира Лиса, Люби Клименко, Євгенії Кононенко, Ліни Костенко, Тетяни Малярчук, Марії Матіос, Світлани Ославської, Ірен Роздобудько, Галини Ручай, Ольги Слоньовської, Світлани Талан, Галини Тарасюк.

У *«Вступі»* (с. 17-26) авторка викладає загальні засади свого дослідження, обґрунтовує вибір теми дисертації та її актуальність, визначає об'єкт дослідження, формулює мету й основні завдання, подає відомості про джерела матеріалу та апробацію роботи, вказує методи дослідження, окреслює новизну, теоретичну та практичну цінність дисертації.

У першому розділі *«Теоретичні та методологічні основи гендерної стереотипізації в лінгвістиці»* (с. 27-63) дослідниця з'ясувала, що формування сучасної гендерної лінгвістики спирається на низку фундаментальних наукових концепцій, серед яких – ідеї В. фон Гумбольдта щодо взаємозв'язку мови й світогляду, психолінгвістична концепція О. Потебні, положення теорії лінгвістичної відносності Е. Сепіра – Б. Уорфа, погляди Фердинанда де Сосюра на мову як на соціальне явище, які мали вплив на розвиток лінгвістики. Яна Журенко проаналізувала чимало праць з теорії гендеру в сучасному мовознавстві, визначивши дискусійні аспекти досліджень. На думку дисертантки, відсутність єдиної терміносистеми та усталеного визначення гендерної лінгвістики актуалізує потребу в ґрунтовному дослідженні її термінологічної бази, що має безпосередній вплив на подальший розвиток цього наукового напрямку. Отже,

термінологічна невизначеність у сфері гендерної лінгвістики свідчить про її відносну новизну та динамічний розвиток. Водночас упорядкування терміносистеми є необхідною умовою не лише для забезпечення точності наукових досліджень, а й для формування єдиного наукового дискурсу, який відповідатиме сучасним напрямам лінгвістичних досліджень.

У цьому ж розділі дисертантка розглядає методологію вивчення гендерних аспектів, яка ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, лінгвістичних і спеціалізованих гендерних підходів. Її основу становлять принципи інтердисциплінарності, поєднання якісного та кількісного аналізу й урахування соціокультурного контексту. У межах загальнонаукової бази застосовано аналіз і синтез для систематизації теоретичного матеріалу, індукція й дедукція для формування узагальнень на основі фактичного мовного матеріалу, а також описовий метод, що дозволив зафіксувати мовні одиниці з гендерною маркованістю. Лінгвістичний рівень зумовив використання контекстуально-інтерпретаційного та семантико-стилістичного аналізу для виявлення гендерних смислів і функцій мовних одиниць, дослідження стратегій і тактик у художньому дискурсі та кількісного аналізу для визначення частотності гендерно маркованих елементів. Спеціалізований інструментарій охопив метод вільного асоціативного експерименту, що дало змогу авторці простежити стереотипні асоціації, пов'язані з гендерними образами, порівняльно-культурний аналіз для виявлення національної специфіки репрезентації гендеру, а також когнітивно-лінгвістичний підхід, спрямований на дослідження концептів «чоловічого» та «жіночого» в художньому тексті. Отже, методологія дослідження гендерних аспектів художнього твору інтегрує традиційні лінгвістичні методи та інструменти гендерних студій, що забезпечило комплексний аналіз способів репрезентації й формування гендерних уявлень у художньому дискурсі.

У другому розділі *«Гендерні стереотипи в сучасній художній постмодерній прозі та особливості їх мовної реалізації»* (с. 67-163) реалізовано важливе та особливо актуальне завдання – проаналізовано низку художніх текстів початку ХХІ ст. з метою відбору мовних засобів, які ілюструють гендерні стереотипи. Зокрема дисертантка розглянула авторські особливості художнього тексту та мовні категорії, які сприяють ідентифікації параметрів чоловічого і жіночого текстів; виявила специфіку авторського сприйняття та опису гендерних стереотипів на змістовому, структурному та стилістичному рівнях. У процесі дослідження Я.В. Журенко з'ясувала, що стереотип є особливою формою збереження знань та оцінок, концептом орієнтованої поведінки. У зіставленні стереотипу з наївною картиною світу

зазначено, що відповідність цього уявлення реальним властивостям об'єкта картини світу та його мотивованість не є обов'язковими складовими виникнення та функціонування стереотипу. Стереотип виконує роль носія немотивованих властивостей реалій, які є суттєвими для певної лінгвокультурної спільноти або цілісних ареалів.

Третій розділ дослідження *«Національно-культурна специфіка гендерних стереотипів в сучасній художній картині світу»* (с. 114-165) присвячено аналізу маскулінних і фемінних типів ситуацій, які містять оцінні номінації та створюють українську мовну картину світу. Виокремлені висловлювання авторка описала на основі співвіднесення з певною статтю мовця та проаналізувала як окремо, так і з подальшим зіставленням результатів. Мовну картину світу визначено результатом об'єктивації концептуальної картини світу в мові. Якщо концептуальна картина світу постає як сукупність концептів, то мовна картина світу, на її думку, існує у вигляді значень мовних одиниць, що формують семантичний простір мови. Зауважено, що мовна картина світу становить лише частину концептуальної, оскільки мовне вираження охоплює не всю концептосферу, а лише ті концепти, які мають комунікативну значущість і культурну цінність для певного народу.

На схвалення заслуговують переконливі та ґрунтовні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів. Новизна результатів дисертації є безсумнівною: це перша в українському мовознавстві спроба комплексного аналізу гендерної специфіки текстотворення на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ ст. Уперше виявлено та охарактеризовано гендерні особливості сприйняття й опису художнього тексту на структурно-змістовому та стилістичному рівнях, обґрунтовано методику створення матриці гендерного стереотипу, відтвореного в художньому дискурсі, а також простежено динаміку процесів трансформації гендерних стереотипів.

Практичне значення одержаних результатів. Описані в дисертації теоретичні засади роботи можуть слугувати методологічною базою для подальшого використання її основних положень та висновків у курсі стилістики української мови, лінгвістики тексту, теорії дискурсу, гендерної лінгвістики, у написанні курсових і кваліфікаційних робіт.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Результати дисертаційного дослідження належно апробовані, про що свідчить перелік участі дисертантки у всеукраїнських та міжнародних наукових заходах, а також список наукових праць. Публікації відповідають вимогам,

сформульованим у п. 8-9 Постанови КМУ «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. №44, і розкривають основний зміст дисертації. Праці повністю відбивають результати дисертаційного дослідження та засвідчують особистий внесок авторки.

Відсутність порушення академічної доброчесності. У роботі представлено лише результати досліджень авторки. Вона коректно покликається на праці вчених, виявляє скрупульозність у цитуванні та паспортизації ілюстративного матеріалу.

Загальна оцінка дисертації. Дисертація Журенко Яни Василівни «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя» – ґрунтовне новаторське наукове дослідження, виконане з опертям на надійні теоретичні засади, достовірний та інформативний матеріал, ретельний аналіз сучасної наукової літератури. Це завершена і самостійна наукова праця, яка за актуальністю теми, а також з огляду на її новизну та обґрунтованість наукових результатів, що мають теоретичне та практичне значення, повноцінно відображені в наукових публікаціях.

Відзначаючи високий науковий рівень рецензованої праці, висловимо окремі зауваження, міркування:

1. На нашу думку, доцільно було б аргументувати вибір словників В. Жайворонка та Д. Яворницького, зокрема обґрунтувати репрезентативність цих джерел для виявлення гендерних стереотипів.

2. Основний акцент у п. 3.3 зроблено на когнітивно-метафоричному аналізі, хоч основним визначено гендерний аспект. Вважаємо, що варто було б поглибити інтерпретацію прикладів із позицій гендерної лінгвістики, зокрема як ці метафори відтворюють суспільні уявлення про чоловічі ролі, маскуліність, стереотипи поведінки.

3. У тексті роботи трапляється непослідовне вживання понять «стать» і «гендер», зокрема у вступі вони описані як антонімічні, а тому потребують уточнення («стать» – біологічна категорія, «гендер» – соціокультурна конструкція, яка інтерпретує біологічну основу).

Отже, дисертація Журенко Яни Василівни «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка, Яна Василівна Журенко, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Наталія КОВАЛЕНКО

